

СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ФОРМУЛИ ЗАХИСТУ ПРАВ УСІХ СУБ'ЄКТІВ ПРАВ ВЛАСНОСТІ І ГОСПОДАРЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ЧУЖОЇ ВЛАСНОСТІ

О.І. Ковалів

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
заслужений працівник сільського господарства України

Інститут агроєкології і природокористування НААН
(Україна, м. Київ; e-mail: okovaliv@ukr.net)

Розкрито основні причини привласнення земельного капіталу української нації. Доведено, що подальший розвиток збалансованих і прозорих ринкових земельних відносин та природокористування — на користь громадян України потребує розмежування функціональної чинності конституційного права власності «на землю» — на два різних «об'єкти» і відповідно на різні «суб'єкти» такого права, а саме: на землю та її природні ресурси (надра, ґрунти, ліси, повітряний простір, водні та інші ресурси) як на природні об'єкти права власності Українського народу (всі громадяни — національний суб'єкт) — основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави і є головним природним (земельним) капіталом нації, та не може бути предметом купівлі-продажу і не підлягає відчуженню будь-ким, на користь будь-кого і в будь-який спосіб, а також на земельні ділянки (межі) як на об'єкти цивільних прав, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб чи держави (рівноправні суб'єкти) і є земельним капіталом їх власників та, навпаки, можуть бути предметом купівлі-продажу, оренди, застави. При цьому з'ясовано, що суб'єкти права власності (приватна, комунальна і державна) на земельні ділянки (землю) є рівними між собою й перед законом і не можуть конкурувати з правом власності Українського народу на природні об'єкти (землю). Розкрито механізми конституційної норми щодо здійснення користування (неволодіння і нерозпорядження) природними об'єктами права власності Українського народу — на платній основі — за встановленими регламентами. Запропоновано схвалити, розроблений нами проект Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу», в якому також враховуватиметься «аксіома», за якою вартісна частка природного об'єкта не може бути меншою від вартісної частки земельної ділянки. Пропонується у процесі звершення земельної реформи в Україні повноцінно реалізувати також конституційну формулу: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки», що підсилить прогнозований економічний, екологічний і соціальний ефект на користь усіх громадян України. Доведено, що ця формула спонукає насамперед застосувати особливі механізми формування сталих землекористувань як цілісних господарських одиниць на землях сільськогосподарського призначення, які ставатимуть повноцінними суб'єктами права власності і господарювання (без посередників), через законне користування природними об'єктами права власності Українського народу. Вбачається, що лише на такій здійсненій основі з'явиться можливість розпочати формування нового законопроекту «Про обіг земельних ділянок сільськогосподарського призначення».

Ключові слова: земля, конституційні норми, природокористування, земельна реформа, право, власність, інтереси, ринкові земельні відносини.

Постановка проблеми. Як не парадоксально, але земельні перетворення в Україні було звужено комуністами (за сприяння чи мовчазної згоди провідних вчених) до аграрних, а після проголошення незалежності, ускладнюючи рух молодого держави до самостійності,

зловмисно запроваджено (30.01.1992), поряд із державною і приватною власністю на землю, ще й надуману третю форму «колективну» як начебто рівноправного суб'єкта володіння і розпорядження власністю українського народу, що суперечило Декларації про державний

суверенітет України [1], схваленій 1 грудня 1991 р. на Всеукраїнському референдумі.

Тому здійснюване паювання «колективних земель» і набуті на такій базі права «приватної власності на землю» стали нікчемними, оскільки цей процес не введено (із 28 червня 1996 р — до цього часу) в чинне конституційне поле України. Земельний пай не є господарською одиницею, а переважна більшість пайовиків не стали суб'єктами власності і господарювання. Також вважається, що завершення такої «земельної реформи» шляхом впровадження на цій основі, пропонованого владою обігу (ринку) «земель сільськогосподарського призначення» не може відбутися в принципі...

Ставлення до «землі та її природних ресурсів», зокрема до ґрунтів, що конституційно (ст. 13) задекларовані природними об'єктами права власності Українського народу (сіх громадян України) [2], як до звичайного ринкового товару і начебто об'єктів цивільних прав дає змогу олігархічним кланам через оренту (власність) земельних ділянок (меж), які є об'єктами (нерухомістю) лише цивільних прав, здійснювати самовільну й системно-монопольну нищівну експлуатацію всіх категорій землі (природних об'єктів) як начебто власних...

Така безконтрольна й гібридна діяльність в безправному середовищі завдає не лише щорічних збитків українській нації — в загальному на суму в понад 140 млрд дол. США, доводячи до зубожіння переважну більшість українців, особливо селян [3], й становить загрозу для утвердження України суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою як унітарної країни в межах існуючого кордону, територія якої є (має бути) цілісною і недоторканною.

Із цих та інших причин зневажливе ставлення до конституційних вимог щодо законного користування (неволодіння і нерозпорядження) природними об'єктами — як чужою власністю, які де-юре є предметом лише «користування», а де-факто видаються за власність (в складі суб'єктів цивільних прав) громадян, юридичних осіб і держави, які мають право володіти і розпоряджатися лише земельними ділянками (межами) як «землею», — є загальнонаціональною проблемою, яка потребує системного та комплексного врегулювання — відповідно до вимог чинних норм Конституції України як норм прямої дії. При цьому має запрацювати конституційна формула: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки» (абзац четвертий ст. 13 Конституції України) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Найявні проблеми існуючого в Україні стану природокористування (землекористування) та їхні наслідки висвітлено в багатьох дослідженнях вітчизняних вчених. Більшість авторів зводять земельні проблеми до аграрних і вважають основними причинами неврегульованості земельних відносин і землекористування, переважно як природокористування в агросфері, відсутність державницької позиції та контролю з боку органів влади за дотриманням вимог раціонального ведення сільськогосподарської діяльності, а також ненадання державою відповідних стимулів і преференцій для існуючих землекористувачів. На таких же і подібних їм проблемах наголошують Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук та інші, зокрема в матеріалах щогорічного Сімнадцятого Конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції [4].

У пошуку «рецептів» виходу України з існуючого гібридного земельного стану багато науковців і вчених, нехтуючи особливостями трансформаційних земельних процесів на теренах України, орієнтуються на можливе копіювання, зокрема й корисних засад, світового досвіду. З огляду на це провели досить ґрунтовні дослідження з ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення О.В. Ходаківська та І.В. Юрченко [5].

Водночас численні сучасні наукові теоретичні та методичні дослідження і публікації таких вчених, як: П.І. Гайдуцький, Д.С. Добряк, Й. М. Дорош, В.М. Заяць, А.Г. Мартин, В.Я. Месель-Веселяк, Л.Я. Новаковський, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, А.М. Третяк, М.М. Федоров та ін. розкривають подальший розвиток ринкових земельних відносин, вивчають еколого-економічний стан використання й охорони земель та шляхи збереження соціального розвитку сільських територій, обґрунтовують стан спотвореного землекористування тощо, які переважно зводяться до пошуку шляхів завершення здійснюваних за їхньою участю земельних реформувань, зокрема — з метою введення економічного обігу земель сільськогосподарського призначення... Зокрема, на думку авторів (Заяць В.М., Добряк Д.С., Мартин А.Г.), припускається твердження, що в Україні вже досягається ефективно функціонування системи екологічної безпеки в аграрному секторі економіки і можливий пріоритетний соціально-економічний розвиток села, що начебто дає можливість запровадження регульованого обігу земель сільськогосподарського призначення [6–8].

Значна увага приділяється (Євсюков Т.О., Шкуратов О.І., Федоров М.М.) вивченню зе-

мельних ресурсів як аграрних в системі земельного кадастру, їх оцінюванню і формуванню ринкової інфраструктури, — переважно із позиції агробізнесу, який начебто забезпечуватиме збалансований і сталий розвиток сільських територій і формування господарств фермерського та іншого типу тощо... [9–11].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, до цього часу майже не розкривались, особливо численними вченими-аграріями, засади конституційної вимоги щодо захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання в процесі користування (неволодіння і нерозпорядження) природними об'єктами права власності Українського народу як реальної, на наше переконання, — формули успіху для всього українського суспільства. Обґрунтування цієї конституційної вимоги не знаходимо навіть в контексті аналізу чи висновків проведених ними ж досліджень, в процесі здійснюваної так званої земельної реформи в Україні, що вже опубліковані для науково-практичної й суспільно-політичної дискусії.

Метою дослідження є обґрунтування сутності конституційної формули захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання в процесі користування (неволодіння і нерозпорядження) природними об'єктами права власності українського народу, звершуючи земельну реформу в Україні як нову парадигму.

Матеріали та методи дослідження. Нормативно-інформаційну основу дослідження становлять Конституція України, вітчизняні та міжнародні законодавчі і нормативні акти у сфері економіки природокористування, земельних відносин; матеріали і звіти Державної служби статистики України; Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру; Державного земельного кадастру; наявні матеріали власного практичного досвіду. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: монографічний (опрацювання наукових публікацій, а також публікацій на шпальтах загальнонаціональної преси, зокрема авторські, для обговорення в громадянському середовищі, нормативних документів, статистичних даних); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); аналізу та синтезу (обґрунтування методології системного дослідження) тощо.

Викладення основного матеріалу дослідження. Наявні в Україні проблеми і негаразди у земельній сфері та в природокористуванні виникають переважно через залишення поза увагою, особливо наукової та педагогічної еліти,

вимоги інституалізації конституційних норм щодо права власності Українського народу на природні об'єкти — основне національне багатство, що декларативно перебуває під особливою охороною держави [2]. Не секрет, що земля та її природні ресурси як природні об'єкти права власності Українського народу одночасно є основним непозиченим капіталом української нації (всіх громадян України), тому беззаперечно має «особливо» охоронятися державою. Проте через жагу ворогів законності й правопорядку до безкарної наживи земельне питання не вирішується дотепер, а численні пропозиції реформування земельної сфери нагадують швидше чергові афери тих, хто хоче привласнити земельний капітал нації і вільно ним розпоряджатися — в обхід справжнього власника — всіх громадян України.

Щоб цього не допустити, нами доведено, що подальший розвиток сталих (збалансованих) і прозорих ринкових земельних відносин та природокористування без свавілля й корупції на користь громадян України можна здійснити лише в процесі комплексного звершення земельної реформи як нової парадигми — в усьому просторі держави [12], розмежовуючи функціональну чинність адресно-узгодженого конституційного права власності «на землю» на два різних «об'єкти» і відповідно на різні «суб'єкти» такого права, а саме:

- на землю та її природні ресурси (надра, ґрунти, ліси, повітряний простір, водні та інші ресурси) як на природні об'єкти права власності Українського народу (всі громадяни — національний суб'єкт) — основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави і є головним природним (земельним) капіталом нації, та — не може бути предметом купівлі-продажу і не підлягає відчуженню будь-ким, на користь будь-кого і в будь-який спосіб;

- на земельні ділянки (межі) як на об'єкти цивільних прав, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб чи держави (рівноправні суб'єкти) і є земельним капіталом їх власників та, навпаки, можуть бути предметом купівлі-продажу, оренди, застави тощо [13].

Таку вимогу з нашої неофіційної подачі, вже виконано на Публічній кадастровій мапі України, де пошарово відображено ці різні об'єкти права власності, а саме: природні об'єкти і «земельні ділянки (межі)» (рис. 1), а також окремим шаром «ґрунти». На жаль, відповідні інформаційні дані про природні об'єкти як основне національне багатство до кадастрової мапи не внесені.

Водночас Конституція України (абзац другий ст. 13) декларує: «Кожний громадянин має



Рис. 1. Фрагмент шарів: природних об'єктів і земельних ділянок (меж) поблизу с. Бобріця Канівського району Черкаської області
Джерело: Публічна кадастрова мапа України.

право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону» [2], на який (закон) влада поки що не спромоглася. Ця конституційна норма є обов'язковою й тому, що господарська діяльність, пов'язана з використанням природних об'єктів права власності Українського народу, може здійснюватися лише в процесі користування (неволодіння і нерозпорядження) ними на платній основі за встановленими регламентами.

Саме ця ключова вимога, яка для нас є своєрідною аксіомою, — лише «користуватися» природними об'єктами права власності народу як чужим ресурсом і капіталом нації, що створює додану вартість (особливо в процесі земле-

робства), а не «володіти» і не «розпоряджатися» ними, — розкриває повноцінне право власності українського народу на землю та її природні ресурси всіх громадян України, які мають фігурувати (від народження — до смерті) в національній земельно-реєстраційній системі як повноправний суб'єкт власності основного національного багатства, що де-юре перебуває під особливою охороною держави.

Слід зазначити, що право на одержання відповідного прибутку суб'єктом права власності на земельну ділянку є похідним не лише від здійснення законного й прозорого землекористування «ділянкою» як об'єктом цивільних прав (нерухомістю), а насамперед завдяки при-

родним чинникам (особливо біосфери і сонячної енергії) та раціональному й ефективному господарюванню (природокористуванню) в її межах, яке здійснює власник-господар чи орендар. Саме завдяки ефективній діяльності власника-господаря як користувача природного об'єкта (ресурсу) проявляється й утверджується, окрім капіталізованих земельних прибутків суб'єкта-власника і суб'єкта-господаря, ще й головний капіталізований прибуток нації загалом у вигляді рентної плати чи повноцінного земельного податку.

Однак у сучасному середовищі ринкової економіки та змагальності в нагромадженні матеріальних і духовних благ, якими володіє країна, прийнято визначати й оцінювати ступінь поліпшення рівня життя її громадян величиною «національного багатства» країни. До економічних належать блага, створені працею попередніх і нинішнього поколінь людей, а також задіяні у процесі виробництва природні ресурси. Проте природні багатства на сьогодні розглядаються у складі національного багатства тільки як природні ресурси (земля, ґрунти, надра, води, ліси, корисні копалини тощо) у частині, що включається в процес ви-

робництва суспільного продукту переважно як нічийні і не оцінюються з позиції інтересу реального їхнього повноправного власника — як природні об'єкти. Тому нині нелогічно ототожнювати конституційну норму «основне національне багатство» як природне багатство права власності Українського народу, що має неабияку вартість разом з усіма його якостями та властивостями життєдайності й добробуту для всієї нації, із просто «національним багатством» як матеріальними благами.

Ґрунтуючись на тому, що у приватній (комунальній чи державній) власності перебувають лише земельні ділянки, а не земля та її природні ресурси, механізми одержання прибутків (доходів) розмежовуватимуть інтереси на новій рентоузгоджувальній основі [14]. З огляду на це діятиме чотири їх різновиди як головні збалансовані інтереси економіки природокористування (рис. 2), що вважається центральною передумовою звернення земельної реформи в Україні і основним чинником усунення причин можливого корумпованого привласнення чужої власності і похідних прав (податку чи ренти).

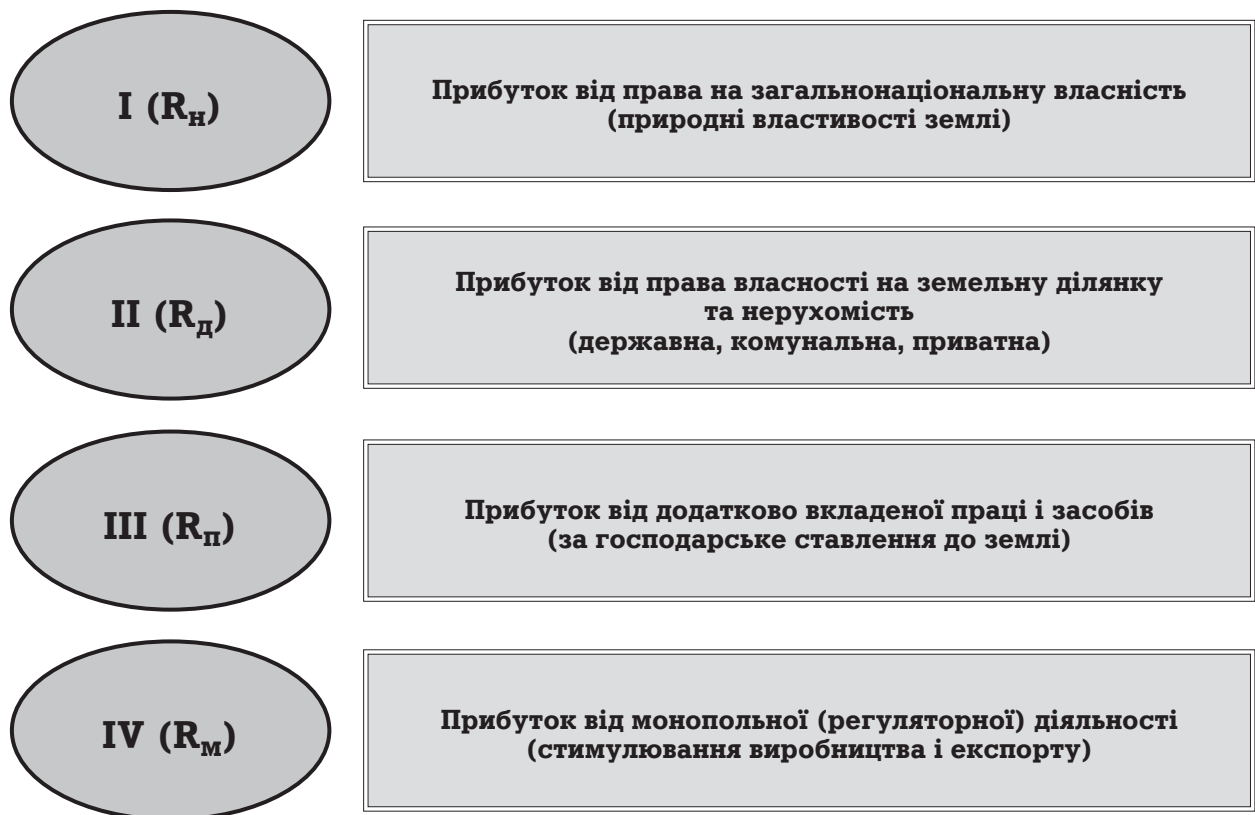


Рис 2. Основні рентоузгоджувальні прибутки (доходи) у вигляді чотирьох інтересів (R)

Джерело: розроблено автором.

Доведено, що відокремлений дохід (прибуток) за використання природних об'єктів права власності Українського народу відповідно до цієї матриці буде прозоро узгоджуватися з іншими та матиме певний когерентний характер, — не сумірний з фізичними площами й існуючим символічним земельним податком чи рентними надходженнями, що «проїдаються», на жаль, дотепер [12].

Надважливим є прибуток (дохід) від права на загальнонаціональну власність (природні властивості землі), що стає головним надвагомим і незамінним джерелом формування безповоротного (непозиченого) і реального загальнонаціонального інвестиційного капіталу. Тому механізми його визначення та функціонування мають бути основними складовими суспільно-економічних відносин, особливо за формування, генерування та реалізації нової програми національної безпеки та оборони України.

На такій самій основі має відбуватися комерціалізація внутрішньої державної політики в Україні з дотриманням вимог загальнонаціональних інтересів, не лише стосовно гірничо-видобувної промисловості, яка охоплює в основному вичерпні природні ресурси, куди включають більшість корисних копалин (*руди, вугілля, нафту, горючі сланці, мінеральні будівельні матеріали тощо*), аграрного виробництва, яке пов'язане з відтворювальними природними ресурсами (*переважно ґрунтами*), архітектурно-будівельного освоєння територій та інших процесів, й щодо оздоровчих, рекреаційних, естетичних, видових, частотних та інших потреб як цінностей і чинників, які мають неабияке значення для життєдіяльності всіх громадян України.

В умовах ринкової економіки і непорушного забезпечення на всіх рівнях конституційного права, відводиться ключова роль формуванню нових механізмів взаємодії цих земельних прав та інтересів, що капіталізуються через одержання рентоузгоджувальних прибутків (доходів) завдяки появі реального власника-господаря на конкретну земельну ділянку і водночас — користувача природних об'єктів. Особливо це стосується сільського господаря, який використовує відтворювальні природні ресурси як природні об'єкти — землі сільськогосподарського призначення, що закономірно перебувають в епіцентрі уваги небайдужого українського суспільства.

При цьому важливо усвідомити аксіому, де «вартісна частка природного об'єкта не може бути меншою від вартісної частки земельної ділянки (межі)», що стає надважливим інструментом регуляторної політики держави [13]. Такий «контрольний пакет» вартісної складової

природного об'єкта права власності Українського народу (всіх громадян) має властивість «вирішального голосу» і є дієвим засобом задоволення суспільних інтересів, особливо з дотримання регламентів раціонального природокористування за здійснення господарської (підприємницької) діяльності, чи при обігу прав на земельні ділянки. Із цих причин та сама — 13 стаття (абзац третій) Конституції України декларує: «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству» [2].

Тому із набуттям суб'єктами (громадянином, юридичною особою, включаючи громаду, чи державою) прав власності (оренди) на певну ділянку (межу) як на об'єкт цивільних прав (ст. 78-79-1 Земельного кодексу України) [15] насамперед виникає зобов'язальне право повної юридичної, матеріальної і моральної відповідальності такого суб'єкта цивільних прав — за повноцінну охорону і раціональне використання наявного в їх межах природного об'єкта (землі) права власності Українського народу, вартість якого значно перевищує вартість відповідної ділянки і яке (використання) не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст. 41 Конституції України) [2].

Саме, на такій основі конституційно гарантується громадянам, юридичним особам та державі набуття і реалізація прав власності на відповідно сформовані земельні ділянки (землю), що виступають відповідними об'єктами не лише цивільних прав та господарювання, а й обов'язків та вимог (регламентів) щодо природокористування і гарантій соціальної спрямованості економіки. При цьому надважливо усвідомити, що суб'єкти права власності (приватна, комунальна і державна) на земельні ділянки (землю) є рівними між собою і перед законом і не можуть конкурувати з правом власності Українського народу на природні об'єкти (землю).

Все це дає можливість законно й відповідально (без корупції чиновників), на конкурентній основі користуватися за цільовим призначенням у межах уособленої «земельної ділянки» як господарської одиниці певними природними об'єктами на платній основі з метою сталого і прозорого здійснення: землеробства, рільництва, садівництва, тваринництва, хмелярства, житлового, промислового та громадського будівництва, лісівництва, транспорту, зв'язку, енергетики, гірничо-видобувної промисловості, оборони, водно-господарської, природно-заповідної, природоохоронної, оздоровчої, рекреаційної історико-культурної та

іншої господарської діяльності (на всіх категоріях землі) [3].

На превеликий жаль, в Україні майже ніхто не висвітлює всі ці правдиві конституційні вимоги, зокрема й провідні вчені, — особливо публічно.

Натомість, слід констатувати факти наявності у владному середовищі, а також в певних наукових колах, явного антиконституційного настрою. Зокрема, перекручуючи конституційну сутність всіх категорій «землі та її природних ресурсів» як природних об'єктів права власності українського народу (всіх громадян — реального суб'єкта власності), відбувається тотальне наповнення українського інформаційного простору гібридними знаннями й тлумаченнями.

Таке невігластво в цій царині почало наступати повсюдно, із новою силою, на конституційні норми як начебто «сумнівні» і такі, що гальмують поспішне ухвалення комітетом Верховної Ради України законопроектів, запропонованих представниками владної більшості стосовно легалізації ринку (обігу) земель сільськогосподарського призначення, особливо після появи численних фахово-просвітницьких наукових публікацій автора, зокрема на шпальтах загальнонаціональної преси. Адже наші дослідження підтверджують зворотне.

Отже, «вченими» і псевдополітиками нав'язується обманлива думка про начебто відсутність (зникнення) права власності в Українського народу як загальнонаціонального суб'єкта власності на землю та її природні ресурси (природний капітал нації) — з моменту набуття (в будь-який спосіб) цивільних прав власності на земельну ділянку (межу) окремим громадянином чи юридичною особою або комунальним чи державним підприємством.

Особливо це стосується ділянок, на яких перебувають чужі відтворювальні природні об'єкти як відновлювані ресурси права власності всіх громадян України — животворні ґрунти, в усіх без винятку природно-кліматичних зонах неповторних природних агроландшафтів, а також самого процесу їх родючості (включаючи фотосинтез і роль корисної мікробіоти), який щороку генерує непозичений капітал нації і не підлягає відчуженню. Такі землі належать до категорії земель сільськогосподарського призначення, на яких в процесі природокористування здійснюється господарська діяльність, пов'язана із землеробством, рільництвом, садівництвом, тваринництвом, хмелярством тощо.

Тому підтримання (у жодному разі не погіршення гумусового стану ґрунту), а в кращому разі покращення природної родючості ґрунтів — основного національного багатства,

потребує постійного поповнення його (ґрунту) тіла органікою, створення сталих умов збереження ґрунтової вологи тощо.

Саме для цього сільське господарство споконвічно і закономірно поєднує землеробство і тваринництво як основу життєдіяльності людства в гармонії з природними компонентами функціонування біосфери, де аксіомою є своєрідна формула: «родючість ґрунту — дає корми для тварин, а ситі й здорові тварин — повертають ґрунту її родючість через гній». Не дивно, що в країнах ЄС щільність поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) на 100 га сільськогосподарських угідь, станом на вересень 2019 р., становила понад 50 гол., а в Україні лише — 8 гол. ВРХ, з них поголів'я молочних корів в країні ЄС — понад 13,5 корів на 100 га, а в Україні лише — 4,6 гол. на 100 га. В сусідній Польщі ці показники становлять — 42,9 гол. ВРХ і — 14,9 гол. корів, в Франції відповідно — 66,7 і — 12,9, а в Німеччині — 71,4 гол. ВРХ і — 25,1 голів корів. Аналогічна картина із щільністю поголів'я свиней і птиці.

Беручи до уваги, що Україна конституційно задекларувала курс на ЄС, тому елементарною вимогою цілі земельної реформи стосовно аграрного сектору має стати орієнтир на досягнення середньої щільності поголів'я ВРХ на 100 га сільськогосподарських угідь — до 50 гол., з них поголів'я молочних корів — до 13 корів на 100 га.

Оскільки землі сільськогосподарського призначення, площа яких займає понад 70% території держави, є надвагомим природним ресурсом і особливим об'єктом господарської діяльності, тому конституційна формула з реалізацією її норм в частині державного захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання є ключовою вимогою — в пріоритетах держави.

Про це також свідчать чинні конституційні норми, які декларують сутність землекористування (природокористування) і земельних відносин загалом і зокрема. Це означає, що за сприяння суспільства і під контролем усіх громадян України (народу — суспільства), які володіють своєрідним «контрольним пакетом власності»: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки» (абзац четвертий ст. 13 Конституції України) [2].

Ця формула дає підстави стверджувати, що держава конституційно забезпечує захист прав лише тих суб'єктів (усіх громадян України), які є одночасно власниками земельних ділянок і спрямовують свою особисту діяльність як складову соціальної економіки в ролі приватних господарів (користувачі природних

об'єктів). Для забезпечення державою (за допомогою законодавчої, виконавчої та судової влади) захисту прав суб'єктів права власності і господарювання передусім мають бути створені умови вільного і прозорого формування самими громадянами, які є співвласниками природних об'єктів і одночасно суб'єктами відповідних прав власності і господарювання.

Доведено, що цього тандему (власності і господарювання) можливо досягти лише в процесі цілеспрямованого звершення земельної реформи як загальнонаціонального заходу, внаслідок чого матимуть право лише приватні суб'єкти — громадяни України (переважно молоді працездатні фахові господарі) придбавати на конкурентній основі у власність (в оренду з викупом) впорядковані земельні ділянки (межі) сільськогосподарського призначення як цілісні господарські одиниці, що одночасно виступають просторовою господарською основою і самостійно господарювати в межах таких придбаних (набутих) земельних ділянок як об'єктів цивільних прав (нерухомості).

Для цього, особливо на цьому етапі, мають діяти однозначні передумови як беззаперечні вимоги, зокрема:

- викуп земельних паїв, у тих, хто не може самостійно обробляти землю і хоче відчужити власні ділянки, має здійснюватися тільки до земель запасу;

- може мати у приватній власності земельну ділянку як господарську одиницю лише громадянин України, який самостійно (разом із членами сім'ї) обробляє землю і утримує тварин, користуючись природними об'єктами права власності Українського народу в межах такої ділянки, і проживає на цій території (загальний розмір такої ділянки залежить від структури виробництва і наявності поголів'я та не може (за нашими розрахунками) перевищувати на території всієї України — сумарно 500 га);

- подальший обіг (ринок) прав власності на такі земельні ділянки як об'єкти цивільних прав (сімейних фермерських господарств) може відбуватися на конкурентній основі лише між громадянами України (новими фермерами), що продовжуватимуть самостійно (із членами своєї сім'ї) вести сільськогосподарську діяльність у процесі законного користування, у межах придбаної ділянки, у природними об'єктами права власності Українського народу тощо.

Жодні інші суб'єкти, особливо юридичні особи (будь-які посередники, перекупщики чи спекулянти — також), не повинні мати ніяких прав на власність (у жодній формі) таких земельних ділянок (меж), навіть однієї сотки.

На обов'язковість такого юридично-економічного і екосоціального заходу реформи вказують, не лише норми абзацу третього ст. 13 Конституції України: «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству» [2], й підсилюючі вимоги ст. 13 Основного закону України, Конституції України (абзац четвертий), який ствердно продовжує декларувати: «Усі суб'єкти (різні громадяни України) права власності (на земельну ділянку) рівні перед законом» [2]. Такий закон має регулювати: механізми, умови (регламенти) набуття усіма суб'єктами (громадян України) відповідних «прав власності і господарювання»; порядок і параметри набуття «права користуватися природними об'єктами права власності народу», а також підстави можливого позбавлення суб'єктів-порушників таких вимог, що автоматично позбавляє їх права власності (оренди з викупом) на земельні ділянки (межі) сільськогосподарського призначення — з мотивів суспільної необхідності (абзац п'ятий ст. 41 Конституції України) [2].

Оскільки, чинність норм Конституції України не може заперечити будь-хто, тому всі запропоновані нами науково-обґрунтовані організаційно-правові заходи звершення земельної реформи в Україні як нової парадигми, що гуртуються на повноцінній інституалізації чинних норм (ст. 13, 14, 41) Основного закону України [2], — стають реальними і є основним ключем до їх здійснення, зокрема щодо реалізації державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі, на цій самій основі [16].

Для прогнозування економічного ефекту, ми вважали за доцільне взяти попередні розрахунки НАН України, де реальна вартість основного національного багатства України — природного капіталу нації — досягає 320 — 380 трлн дол. США. З них доступні багатства в сукупності становлять лише 90 трлн дол. США (четверта частина), що на кожного громадянина припадає приблизно по 2 млн доларів [17].

Передбачається, що через два роки від початку повноцінного звершення основного етапу пропонованої комплексної земельної (земельно-ресурсної) реформи будуть задіяні в ринкову економіку капіталізовані природно-ресурсні багатства, які в грошовому еквіваленті сумарно становитимуть лише десяту частину від доступних, або майже 9 трлн доларів США.

Важливо, що роль утримувача такого основного національного багатства України, що постійно капіталізується, і реєстратора загальнонаціонального власника цього багатства — всіх громадян України, що постійно змінюються, має виконувати нова позавідомча

національна земельна установа України, яку необхідно утворити — за аналогією до Національного банку України. В її основі діятиме загальнонаціональна (в розрізі всіх адміністративних територій) достовірна і прозора багатфункціональна пошарова цифрова геоінформаційна система, що включатиме повноцінні кадастрові й реєстраційні системи.

Ця установа як інститут, на відміну від інших, матиме свій бюджет і складовий рентний банк і виконуватиме багатцільові функції та завдання, не притаманні Національному банку України, державному бюджету України та комерційним банкам, іншим установам, організаціям і підприємствам. Зокрема, формуватиме спеціальний фонд основного національного багатства України (непозичений капітал нації), супроводжуватиме фінансову підтримку звершенню земельної реформи, здійснюватиме інвестиційну та регуляторну політику щодо сталого природокористування, гарантуватиме щомісячні поступлення дивідендів (коштів) на особисті рахунки кожного громадянина (довічно) як співвласника природних об'єктів права власності Українського народу — основного національного багатства України, а також сприятиме генеруванню Державного і місцевих бюджетів та золотовалютних запасів, продовольчої та енергетичної безпеки, збереженню цілісності території України, інших завдань національної безпеки тощо [12].

При цьому передбачається невідкладно, повноцінно й синхронно передати на місця всі повноваження, притаманні місцевому самоврядуванню (в межах і за межами населених пунктів), та одночасно посилити загальнонаціональні функції й інститути щодо практичної реалізації Конституційного права власності Українського народу на землю та її природні ресурси, забезпечуючи права й обов'язки кожному громадянину України, незалежно від того, де він проживає і до якої громади належить. Із новими кадрами потрібно провести суцільну інвентаризацію й загальнонаціональний облік землі та її природних ресурсів як природних об'єктів права власності Українського народу і поставити їх на баланс такої установи, а також — повноцінний перепис усіх без винятку громадян України та реєстрацію кожного з них як загальнонаціонального співвласника землі та її природних ресурсів — основного національного багатства України.

Також необхідно здійснити одночасну й повсюдну суцільну ревізію усіх, створюваних від початку державотворення земельних ділянок (меж) за їхнім цільовим функціональним призначенням як об'єктів цивільних прав, що перебувають у власності громадян, юридичних

осіб чи держави (приватна, комунальна і державна), незалежно від фактичного та юридичного їх (ділянок) перебування й використання. Такий захід дасть змогу перевірити законність дотримання (можливо — ні) вимог раціонального користування громадянами України в межах конкретних «земельних ділянок» наявними природними об'єктами (всіх категорій) відповідно до цільового призначення, забезпечуючи державний захист прав лише тих суб'єктів, що уособлюватимуть права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки.

З огляду на це, надважливим організаційно-правовим заходом як невідкладним, має стати розгляд і схвалення Верховною Радою України, на вимогу пункту другого ст. 13 Конституції України, розроблюваного нами проекту Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу», чим буде внормовано також національний регуляторний принцип, за яким сплачується рентна плата чи земельний податок — повною мірою всіма, хто користується природними об'єктами права власності Українського народу (у межах і поза межами населених пунктів, зокрема міст). Закон розкриватиме «аксіому», за якою вартісна частка природного об'єкта не може бути меншою від вартісної частки земельної ділянки.

Цей першочерговий захід сприятиме швидкому здійсненню, за участю місцевих громад та інститутів громадянського суспільства, просторового прогнозування й моделювання розвитку всіх територій та всіх категорій земель одночасно по всій території держави, як новий цілісний державний землевпорядний та архітектурно-будівельний процес — у розрізі територій місцевих рад базового рівня (у межах і поза межами населених пунктів), басейнів малих річок та їхніх водозборів. Для цього треба ухвалити необхідні зміни до відповідних чинних законодавчих і нормативно-правових актів.

Невід'ємною складовою звершення земельної (земельно-ресурсної) реформи в Україні як нової парадигми є забезпечення безкомпромісного контролю і безпрецедентної відповідальності всіх учасників земельних відносин і природокористування за недотримання норм Конституції України як норм прямої дії і відповідних законів або за інші протиправні вчинки чи невиконання узаконених заходів такої комплексної реформи.

За нашими прогнозними розрахунками й оцінками, комплексне звершення земельної реформи в Україні як нової парадигми з повноцінної реалізації чинних конституційних норм

як норм прямої дії спричинить багатоплановий ефект, зокрема забезпечить:

- введення в конституційне поле України так званої земельно-аграрної реформи і створення передумов до комплексних ринкових земельних відносин, зокрема стосовно земельних ділянок і природних об'єктів сільськогосподарського призначення;

- повноцінний захист прав усіх громадян України щодо власності на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти права власності Українського народу — основне національне багатство, а також прав власності на земельні ділянки як на об'єкти цивільних прав (приватна, комунальна і державна) і господарювання в їхніх межах;

- усунення причин корупції й олігархічного свавілля в процесі використання основного національного багатства України;

- прозоре нагромадження коштів (узгоджено із бюджетним процесом) внаслідок раціонального використання природних об'єктів (із них 60% концентруватиметься на районному рівні). Передбачається, що через два роки від початку звершення основного етапу комплексної земельно-ресурсної реформи буде задіяна в економіку України лише десята частина від доступних природно-ресурсних багатств, що в грошовому еквіваленті становитиме — 9 трлн дол. США. Річні сукупні надходження (рентна плата, земельний податок — в середньому на рівні 1% від вартості природних об'єктів) — до спеціального фонду основного національного багатства України (непозичений капітал нації) Національної земельної установи України (її філій), сумарно становитимуть — майже 90 млрд дол. США — непозичених коштів. Ця сумарна величина збільшуватиметься щороку;

- цілеспрямоване інвестування частини (понад 50 млрд дол. США — щороку) цих непозичених коштів, починаючи із наступного року надходжень, на розвиток підприємництва (підтримку ініціатив, особливо малого і середнього бізнесу) — лише для активних учасників реформи;

- оскільки всі громадяни України є співвласниками свого основного національного багатства і безпосередніми (в загальному — пасивними) учасниками звершення земельної реформи, то інша частина цих непозичених доходів (понад 26 млрд дол. США) має поступати як дивіденди (кошти) на особисті рахунки кожного громадянина, або — по 50 дол США щомісяця. Прогнозується, що за умов інтенсивної участі працездатних громадян у системному звершенні здійснюваної комплексної реформи впродовж трьох років поспіль ця сума

може зрости до 70–80 млрд дол. США, або по 150 дол. щомісяця кожному громадянину, і так — довічно;

- участь цього непозиченого капіталу нації в ринкових земельних відносинах України, разом із стрімким зростанням інноваційної економіки України та регіональним розвитком, також стимулюватиме стабільність національної валюти і утримання облікової ставки Національного банку України на рівні до двох відсотків і гарантуватиме дешеве довгострокове кредитування на рівні до трьох відсотків тощо;

- розв'язання екологічних проблем — в процесі природокористування;

- формування збалансованого і комфортного простору життєдіяльності, особливо в сільській місцевості;

- повний захист національних земельних інтересів від глобального впливу, особливо на ринкові відносини стосовно родючих ґрунтів тощо.

Пропоноване комплексне звершення земельної реформи в Україні також дасть змогу формувати повноцінні суб'єкти права власності і господарювання, які здійснюватимуть законне користування природними об'єктами права власності Українського народу без посередників. Формування на землях сільськогосподарського призначення соціально відповідальних суб'єктів права власності і господарювання, які будуть власниками земельних ділянок і одночасно — господарями власних цілісних господарських одиниць, дасть змогу їм безстроково користуватися в межах ділянок наявними природними об'єктами чужого права. Лише на такій основі можливо формувати філософію нового законопроекту про обіг земельних ділянок сільськогосподарського призначення як об'єктів цивільних прав.

Висновки. Звужене розуміння процесу загальнонаціональної земельної реформи в Україні до «аграрних земельних перетворень» через надуману колективну власність на землю спричинило сповільнені руйнівні наслідки, із самого початку державотворення. Відтак, після прийняття Конституції України так звана «земельна реформа» потребувала введення її в конституційне поле. Однак через гібридне і безпідставне зволікання щодо цієї вимоги дотепер пропоноване владними органами, завершення такої реформи шляхом впровадження обігу (ринку) «земель сільськогосподарського призначення» на старій основі, не може відбутися в принципі.

Зневажливе ставлення (фактично залишення поза увагою) наукової еліти і органів влади до конституційних вимог щодо адрес-

ного вживання значення «власності на землю» та запровадження механізмів законного користування (неволодіння і нерозпорядження) природними об'єктами права власності Українського народу як чужою власністю на платній основі і за встановленими регламентами доцільно вважати основною причиною самовільного привласнення земельного капіталу нації і головною земельною проблемою усіх громадян України, зокрема — селян.

Подальший розвиток збалансованих і прозорих ринкових земельних відносин та природокоористування — на користь громадян України, також потребує розмежування функціональної чинності конституційного права власності «на землю» — на два різних «об'єкти» і відповідно на різні «суб'єкти» такого права. Надважливо виконати вимоги абзацу другого ст. 13 Конституції України і розробити та схвалити проект Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу», в якому враховуватиметься також «аксіома», за якою вартісна частка природного об'єкта не може бути меншою від вартісної частки земельної ділянки.

Із набуттям суб'єктами (громадянином, юридичною особою, включаючи громаду, чи державою) прав власності (оренди) на певні ділянки (межі) як на об'єкти цивільних прав, одночасно такий суб'єкт набуває юридичної, матеріальної і моральної відповідальності за охорону і раціональне використання наявного в таких межах природного об'єкта (землі), вартісна цінність якого значно перевищує вартість відповідної ділянки (нерухомого майна), і яке (використання) не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Це означає, що за сприяння громадянського середовища і під контролем суспільства (народу), який володіє своєрідним «контрольним пакетом власності», держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки.

Така конституційна формула дає підстави стверджувати, що держава забезпечує захист прав лише тих (усіх) суб'єктів, які є одночасно власниками земельних ділянок й господарями (користувачами природних об'єктів) в їхніх

межах. Особливо це стосується сільських господарів, які особисто провадять землеробство і тваринництво, проживають на цій території і спрямовують свою діяльність як складову соціальної економіки. При цьому Основний закон України декларує, що: «Усі суб'єкти права власності рівні перед законом», згідно з яким мають регулюватися механізми, умови (регламенти) набуття, порядок і параметри користування, а також можливого позбавлення «прав користуватися природними об'єктами права власності народу».

Саме, на такій основі конституційно гарантується громадянам, юридичним особам та державі набуття і реалізація прав власності на відповідно сформовані земельні ділянки (землю), що виступають відповідними об'єктами не лише цивільних прав та господарювання, а й обов'язків та вимог (регламентів) щодо природокоористування і гарантій соціальної спрямованості економіки. При цьому надважливо усвідомити, що суб'єкти права власності (приватна, комунальна і державна) на земельні ділянки (землю) не можуть конкурувати з правом власності Українського народу на природні об'єкти (землю).

Повноцінна реалізація конституційної формули: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки» підсилить прогнозований економічний, екологічний і соціальний ефект на користь усіх громадян України, зокрема в сільській місцевості, завдяки застосуванню особливих механізмів формування сталих землекористувань як цілісних господарських одиниць на землях сільськогосподарського призначення. Важливо, що лише громадяни України як фізичні особи можуть (мають право) ставати повноцінними суб'єктами права власності і господарювання (без посередників) на конкурентній основі, шляхом законного користування природними об'єктами права власності українського народу в процесі господарської діяльності. Тільки на такій основі з'явиться можливість розпочати формування нового законопроекту «Про обіг земельних ділянок сільськогосподарського призначення» між приватними господарями, які ставатимуть новими власниками відчужуваних земельних ділянок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1990. № 31. Ст. 429. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
2. Конституція України від 28 червня 1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
3. Ковалів О.І. Особливі передумови подальшого розвитку ринкових земельних відносин в агроландшафтах України. Збалансоване природокоористування. 2019. № 2. С. 164–172.

4. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі: Зб. матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30 трав. 2019 р. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2019. 404 с.
5. Лупенко Ю.О., Ходаківська О.В., Юрченко І.В. Світовий досвід ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2019. 120 с.
6. Мартин А.Г. Регулювання ринку землі в Україні. Київ: Аграр. Медіа груп. 2011. 254 с.
7. Добряк Д.С., Шкуратов О.І. Формування і розвиток ринкових земельних відносин на теренах України. Збалансоване природокористування. 2018. № 1. С. 8–17.
8. Заяць В.М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 390 с.
9. Євсюков Т.О. Класифікація та екобезпечне використання особливо цінних земель: монографія. Київ, Львів: Ліга-Прес, 2015. 452 с.
10. Шкуратов О.І. Оцінка земель в процесі організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва. АгроСвіт. 2013. № 24. С. 13–17.
11. Федоров М.М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення. Економіка АПК. 2003. № 1. С. 25–31.
12. Ковалів О.І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма: монографія. — Київ: ДІА. 2016. — 416 с.
13. Ковалів О.І. Основні засади вартісного оцінювання землі та її природних ресурсів — основного національного багатства України. Ефективна економіка. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4904>
14. Ковалів О.І. Теоретико-методологічні засади реформування земельних відносин та розвитку сільських територій в Україні. Ефективна економіка. 2016 № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4843>.
15. Земельний кодекс України: 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 3–4. С. 27.
16. Ковалів О.І. Повноцінна інституалізація конституційних норм (ст. 13, 14, 41) — як запорука реалізації державної антикорупційної політики: Матеріали IV Міжнар. наук. практ. конф. (м.Київ, 12 грудня 2019 р.): у 2 ч. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі; редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. 264 с. — С. 99–102.
17. Рентні відносини в системі модернізації національного господарства. НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України; ред. Б.М. Данилишин. Київ: [б.в.], 2007. 518 с.

Інформація про автора

Ковалів Олександр Іванович — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник сільського господарства України, Завідувач відділу економіки природокористування в агросфері, Інститут агроекології і природокористування НААН (Україна, 03143, м. Київ, вул. Метрологічна, 12; e-mail: okovaliv@ukr.net).

O.I. Kovaliv
 Doctor of Economic Sciences
 Honored Agricultural Worker of Ukraine
 Head of the Department of
 Environmental Economics in the Agrosphere
 Institute of Agroecology and
 Environmental Management of NAAS
 (Ukraine, Kyiv; e-mail: okovaliv@ukr.net)

THE ESSENCE OF THE CONSTITUTIONAL FORM OF THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF ALL OWNERS OF OWNERSHIP AND ECONOMY IN THE PROCESS OF THE USE OF NATURAL OBJECTS OF FOREIGN PROPERTY

The main reasons for the appropriation of the land capital of the Ukrainian nation are revealed. It is proved that further development of balanced and transparent market land relations and nature management — for the benefit of the citizens of Ukraine, requires the delimitation of the functional validity of the constitutional right of ownership of «land» — to two different «objects» and to respectively different «subjects» of such rights, namely: land and its natural resources (subsoil, soils, forests, airspace, water and other resources) as natural objects of property of the Ukrainian people (all citizens are national subjects) —

the main national wealth, what is under the special protection of the state and is the main natural (land) capital of the nation, and — can not be the object of sale and is not subject to alienation by anyone, for the benefit of anyone and in any way, as well as land (borders) as objects of civil rights owned by citizens, legal entities or the state (equal subjects) and are the land capital of their owners and, on the contrary, may be subject to sale, lease, collateral. At the same time, it was found that the subjects of ownership (private, communal and state) of the land (land) are equal among themselves and before the law and cannot compete with the ownership of the Ukrainian people on natural objects (land). The mechanisms of the constitutional norm for exercising (not possessing and disposing of) natural objects of property of the Ukrainian people — on a paid basis — according to the established regulations, are disclosed. We propose to approve, drafted by us, the draft Law of Ukraine «On the right to use natural objects of property rights of the Ukrainian people», which also takes into account the «axiom», in which the value of the natural object can not be less than the value of the land. In the process of completing land reform in Ukraine, it is proposed to fully implement the constitutional formula: «The state provides protection of the rights of all subjects of property and economic rights, social orientation of the economy», which will enhance the projected economic, environmental and social effect for the benefit of all citizens of Ukraine. It is proved that this formula prompts first of all to apply special mechanisms of formation of sustainable land uses as integral economic units on agricultural lands, which will become full-fledged subjects of property rights and management (without intermediaries), through the legitimate use of natural property rights of the Ukrainian people. It seems that only on such an accomplished basis will it be possible to start forming a new draft law «On the circulation of agricultural land».

Keywords: land, constitutional norms, nature management, land reform, law, property, interests, market land relations.

REFERENCES

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1990) *Declaracia pro derzavnyi syverenitet Ukrainy* [Declaration on State Sovereignty of Ukraine] No. 55-XII dated July 16. *Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (VVR)*. 31: 429 (In Ukr.).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *Constitucija Ukrainy* [The Constitution of Ukraine], *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 30. (In Ukr.).
3. Kovaliv, O.I. (2019). *Osoblyvi peredumovy podal'shoho rozvytku rynkovykh zemel'nykh vidnosyn v ahrolandshaftakh Ukrainy*. [Specific prerequisites for the further development of land market relations in agricultural landscapes Ukraine]. *Balanced natural resources*. 2: pp.164–172. (In Ukr.).
4. Kovaliv, O.I. (2019). *Perspektyvni formy orhanizatsiyi hospodars'koyi diyal'nosti na seli* [Perspective Forms of Organizing Rural Business]: Collection of Materials of the Seventeenth Cong. scientist. agrarian economists and the International Scientific and Practical Conference, Kyiv, May 30. Kyiv: NSC IAE, 390. IAE Scientific Center; 404. (In Ukr.).
5. Lupenko, Y.A., Khodakivska, O.V., Yurchenko I.V., (2019). *Svitovyy dosvid rynkovoho obihu zemel'sil'skohospodars'koho pryznachennya*. [World experience of market circulation of agricultural land]. Kyiv: NSC IAE. Research Center: 120. (In Ukr.).
6. Martyn, A.H. (2011). *Rehulyuvannya rynku zemli v Ukraini*. [Regulation of the land market in Ukraine]. Kyiv Ahrar. Media hrup: 254. (In Ukr.).
7. Dobryak, D.S., Shkuratov, O.I. (2018). *Formuvannya i rozvytok rynkovykh zemel'nykh vidnosyn na terenakh Ukrainy* [Formation and development of market land relations in Ukraine]. *Balanced Nature Using*. 1: 8–17. (In Ukr.).
8. Zayats, V.M. (2012). *Rozvytok rynku sil'skohospodars'kykh zemel'*. [Development of agricultural land market], Kyiv: NSC IAE: 390. (In Ukr.).
9. Yevsiukov, T.O. (2015). *Klasyfikatsiia ta ekobezpechne vykorystannia osoblyvo tsinnykh zemel* [Classification and eco-friendly use of high-value land]. Kyiv-Lviv: Liha-Pres: 452. (In Ukr.).
10. Shkuratov, O.I. (2013). *Otsinka zemel v protsesi orhanizatsii ekolohichno orientovanoho silskohospodarskoho vyrobnytstva*. [Assessment of land in the process of organizing environmentally friendly agricultural production]. *AgroSvit*. 24: 13–17. (In Ukr.).
11. Fedorov, M.M. (2003). *Orhanizatsiyno-ekonomichni peredumovy formuvannya rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennya* [Organizational and economic prerequisites for the formation of the market of agricultural land]. *Ekonomika APK* [The Economy of Agro-Industrial Complex], No 1, pp. 25–31. (In Ukr.).
12. Kovalov, O.I. (2016). *Zvershennia zemelnoi reformy v Ukraini: nova pa nradyhma* [Completion of land reform in Ukraine: a new paradigm: monograph] Kyiv, DIA, p. 416. (In Ukr.).
13. Kovalov, O.I. (2016). *Osnovni zasady vartisnoho otsynuvannya zemli ta yiyi pryrodnykh resursiv — osnovnoho natsionalnoho bahatstva Ukrainy*. [The main principles of land valuation and its natural resources — the main national wealth of Ukraine]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4904> (In Ukr.).

14. Kovalov, O.I. (2016). *Teoretyko-metodolohichni zasady reformuvannya zemel'nykh vidnosyn ta rozvytku sil'skykh terytoriy v Ukraini*. [Theoretical and methodological principles of land reform and rural development in Ukraine]. *Effective Economics*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4843> (In Ukr.).
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2002). *Zemelnyy kodeks Ukrainy* [Land Code of Ukraine], October 25, 2001. No. 2768-III Vid. Horseback riding. Council of Ukraine. 3–4: p. 27. (In Ukr.).
16. Kovaliv, O.I. (2019). *Povnotsinna instytualizatsiya konstytutsiynykh norm (st. 13, 14, 41) — yak zaporuka realizatsiyi derzhavnoyi antykoruptsiynoyi polityky*. [Full institutionalization of constitutional norms (Articles 13, 14, 41) — as a pledge for the implementation of state anti-corruption policy] materials of IV International. Research Practice Conf. (Kyiv, Dec 12 Implementation of the State Anti-Corruption Policy in the International Dimension of Ed. Kyiv, Nat. Acad. inside. Cases, 2019: 99–102. (In Ukr.).
17. *Rentni vidnosyny v systemi modernizatsiyi natsionalnoho hospodarstva* (2007), [Rental relations in the system of modernization of the national economy] NAS of Ukraine, Council for Product Study. Ukrainian forces; ed. B.M. Danilyshyn. Kyiv: 518 (In Ukr.).

Author

Kovaliv Oleksander Ivanovych — Doctor of Economics Sciences, Senior Researcher, Honored Agricultural Worker of Ukraine, Head of the Department of Environmental Economics in the Agrosphere, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Ukraine, 03143, Kyiv, 12 Metrologichna St.; okovaliv@ukr.net).

УДК 338.43

<https://doi.org/10.33730/2310-4678.4.2019.199083>

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Т.М. МИКИТИН

кандидат технічних наук, доцент

Рівненський державний гуманітарний університет
(Україна, м. Рівне; e-mail: TAPAS_M@ukr.net)

В Україні станом на 01.01.2020 р. створено 52 Національні природні парки, які у своїй роботі керуються «Проектом організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів», який розробляється на основі Наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. У цьому документі вказано, що «Основними завданнями Проекту організації території є: визначення стратегії розвитку парку на десять років», а також «визначення відповідно до стратегії та на її виконання конкретних ефективних заходів з розвитку парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів на п'ять років». Вперше до управління природоохоронними територіями застосовуються поняття стратегія, план реалізації стратегії. Аналіз роботи національних природних парків вказує на те, що парки, при обмежених фінансових ресурсах, мають вибрати для себе перспективні напрями і чітко рухатись для досягнення поставленої мети. Розглянуто основні положення стратегічного планування з урахуванням специфіки об'єкта планування — національного природного парку. Запропоновано алгоритми розробки стратегії розвитку національного природного парку з урахуванням концепції збалансованого розвитку. Розробка Проекту організації національного природного парку, в основі якого використаний стратегічний підхід, допоможе адміністрації парку, стейкхолдерам сконцентрувати свої зусилля на певних напрямках, що, своєю чергою сприятиме збереженню об'єктів природно-заповідного фонду, поліпшить доступність туристів, природолюбів до надбань парку, поліпшить матеріально-технічний стан парку та забезпеченість фінансовими ресурсами.

Ключові слова: національний природний парк, стратегія, місія організації, стратегічні цілі, стратегічне управління, план реалізації стратегії.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 20–22) національні природні парки (НПП) є природоохоронними, ре-

креаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення [1]. В Україні перший національний природний парк (Карпатський) створений на